

Déri Balázs

XVI. Benedek pápa vízkereszti homíliájának retorikai elemzése

Hajlamosak vagyunk különleges jelentőséget-mélységet tulajdonítani nagy emberek vagy szeretteink utolsó szavainak, cselekedeteinek, gesztusainak. XVI. Benedek

Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára és Vallástudományi Központjának vezetője.

—Istennek hála— vatikáni visszavonultságában él s idős korához képest jól van, mégis kivételesen emlékezetes utolsó nyilvános pápai szolgálata a hamvazószerdai szertartáson, ahogyan a 2013. február 28-i lemondása előtti utolsó püspökszentelése is, a Szent Péter-székesegyházban tartott vízkereszti misén. Ekkor szentelte püspökké az olasz Angelo Vincenzo Zanit, Volturno címzetes érsekét, a Katolikus Nevelés Kongregációjának titkárát, a nigériai Fortunato Nwachukwu, Acquaviva címzetes érsekét, Nicaragua apostoli nunciust, a francia Nicolas Henry Marie Denis Thevenint, Eclano címzetes érsekét, Guatemala apostoli nunciust és a pápához különösen közel álló, német Georg Gänsweint, Urbisaglia címzetes érsekét, a Pápai Ház prefektusát. (Ez utóbbi bizalmi „státusban” Ferenc pápa is megerősítette, miközben továbbra is XVI. Benedek pápa magántitkára.) Mind a diplomáciai szolgálat, mind a vatikáni megbízatások sokféle tapasztalatot, világlátottságot, különös bölcsességet kívánnak meg a püspököktől, így a napkeleti bölcsék alakja anélkül is rájuk vetül, hogy ez az evangéliumot kifejtő homíliában külön hangsúlyt kapna.

De a pápa pontosan ezt emelte ki vízkereszt sok, szinte zavarba ejtően sokféle üzenetéből. Nem ok nélkül adhatom a címet a dogmatikai szigora miatt sokszor ellenségesen, de intellektualizmusa miatt is sokfelől fanyalgással vagy éppen ellenérzéssel fogadott pápa beszédének. Az iránymutatásával *szolgáló* elit elsősorban szellemi, de akár anyagi gazdagságának, társadalmi rangjának megbecsüléséről is szól a homília, és, természetesen, e gazdagsággal való felelős és alázatos szolgálatról. „Várakozás töltötte be őket, nem elégedtek meg biztos jövedelmükkel és a társadalomban elfoglalt, biztosan tiszteletre méltó helyükkel. ... Biztosan tanult emberek voltak, komoly ismeretekkel a csillagokról, és valószínűleg a filozófiában is képzetek voltak” — olvassuk a pogány papok-bölcsékről. Keveset tudunk róluk, inkább csak következtethetünk helyzetükre. Koruk szellemi-gazdasági-politikai elitjéhez tartozhattak, bölcsék, gazdagok, „királyok” lehettek. A mai —hol istenpótlékokként tisztelt, hol gyanúval kezelt— természettudósok, a mai —hol a teljes igazságot kinyilatkoztató, megváltói pózban tetszelgő, hol szakálluknál fogva meghurcolt— filozófusok, aztán meg a társadalmi-gazdasági elit ókori megfelelői. De ahogy azok *valami* „nagyobb valóságot kerestek”, a mai elit is lehet a társadalom (gazdagok és pásztorok) iránymutatója, ha a „nagyobb valóságot” keresi.

A homíliát —a misében felolvasott prófétai szövegek révén— a „nép”, Izráel és a „népek”, a pogányság útjának földidézése vezeti be: hatalmas történeti látomás, egy üdvtörténeti processzióé. E zarándoklatnak minden ember részese lehet: „mindenféle származású, bármely földrészen élő, különböző műveltségű, észjárású és életmódú emberek”. A hatalmas tömeg nem az álságos, mert valójában uniformizálást célzó „multikulti” jegyében vándorol az Epifánia felé, hanem hozza a maga megbecsült sokféleségét. Genetikai örökségét, nyelvét, szokásait, s igen, vallásából is az értékeset: eredeti jelentése általánosodott ugyan, ám a „mágus” szó (a görög Biblia így nevezi a napkeleti bölcseket) mégis utal Irán vallására, melynek dualizmusa mögött ott derengett az egyetlen Isten hite, etikája a jó melletti állandó kiállást sürgette, és vallóinak körében olyan csillag-jövendölések terjedtek, amelyek nyomán a tudós papok ha előbb csak homályosan is, végül teljes ragyogásában meglátták a Csillagot. — A pápa utal arra, hogy boldog elődje vezette be a vízkereszti püspökszentelést; ezzel megnevezi témáját és jelzi módszerét: „Nyilvánvaló kapcsolat van e püspökszentelés és a népek Jézus Krisztushoz való zarándokútjának témája között.” A beszéd fő része tehát a bibliai elbeszélés alakjai és a mai püspökök közti hasonlóságokat mutatja meg. Részletezésük itt nem szükséges.

Nyugtalanság —az istenkeresésben és az emberek iránt—; hit és imádság; bátorság és alázat. A pápa e vezérszavakat követve vetíti a „háromkirályok” példáját a mai püspökök elé. Jól ismert szöveg, vagy legalábbis jól ismertnek kellene lennie: a pápa ezért hivatkozás nélkül idézi minduntalan Szent Ágoston Vallomásainak bevezetéséből a nyugtalanság (*inquietudine*) témáját: „... inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te” — „... nyugtalan a mi szívünk, míg meg nem nyugszik tebenned”. A „nyugtalan”, „nyugtalanság” szavak a fordításomban többször furcsának, idegenszerűnek tűnnek, pedig csak megőriztem az olasz eredetiben is meglevő szokatlanságot: a pápa többször olyan értelmet ad az *inquieto* és az *inquietudine* szavaknak, amely közelebb van a 'valakivel törődő', ill. 'törődés' jelentéshez. Olyasmí ez, ahogy a magyar „gondoskodás” szóban benne érezzük a „gond” szót.

Hiteles katolikus egyházkép: „A püspök feladata nem csak az, hogy a többiekkel együtt menjen az úton, hanem hogy előttük haladjon és mutassa az irányt.” És világos a rangsor is, vagyis, hogy mi miből forrászik: a püspöknek „mindenekelőtt Istennel kell törődnie, mert csak akkor törődik igazán az emberekkel.” Nyilván kell törődnie az emberek testi szükségleteivel, de fő feladata megmutatni „a hit, a remény és a szeretet felé vezető utat”.

A beszédet a szentelendő püspökökhöz személyesen szóló buzdítás zárja: „Ha Krisztussal éltek, ... akkor ti is bölcsek lesztek. Akkor csillagokká lesztek.” A magyar hagyománynak megfelelően az olasz *magi* (d'Oriente) szót is, amely nem mágusokra — *maghi* —, hanem csak a háromkirályokra vonatkozhat, (napkeleti) 'bölcsek'-nek fordítottam, itt valóban az olasz *sapientí* szót fordítom így. — Végül az imaszándékok összefoglalják a beszéd jelzett fő hangsúlyait. Imádkozzunk püspökeinkért a súlyosbodó egyházüldözés korában!